

על מה רגזה הארץ?

אליך בן ישיבה!

וודאי כולנו חונכנו בין כתלי הישיבה על חשיבות הלימוד העיוני בהקף סוגיות הגמרא והראשונים, בניתוח והצגת כל פרט, וכו'. ואם אמרו כן על עצם הלימוד קל וחומר על הלימוד המביא להוראה שעליו אמרו אלף נכסים ואחד יואל וודאי וודאי שענין זה דורש עיון נמרץ ויכולת חשיבה בריאה ולמדנית.

ומה נאמר כאשר הכרעות ביסודות הלכות שבת נמסרים בידי איזה מלקט ולבדר שטחי, – על אלה רגזה הארץ!

במאמר שלפנינו ננסה קצת להתבונן על מה נזעק מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א ומה גודל החרבן שראה בפרסום הנכתב ב"תל תלפיות" על מלאכת בונה בהפעלת מעגלים חשמליים בשבת. אנו נתמקד בפרט על הדימוי מילתא למילתא ועל יכולת הבנת הנקרא.

א. בעמוד רס"א חידש הכותב היתר מיוחד עפ"י סדרת החזו"א צענין חיבור המקוים על ידי בעל בחירה, ונביאו למשפט הקורא.

כתב החזו"א: ודוקא אם מכונת החשמל מסתובבת עכשיו בלי בעל בחירה והוא סיבוב החשמל כטבע העולם כרוח מלויה, אבל אם האדם מסבב אין כאן בונה מלא החיבור שמעשה בעל בחירה חשוב נולד, ועדיין אין החיבור פועל כלום, וכן אין להמסבב דין בונה על החיבור שהרי לא חיבר, עכ"ל.

כוונת דבריו שהלא ביאר שחיבור החוטים לתכלית העצרת זרם החשמל בהם הוא בונה וע"ז אמר שרק אם החשמל יזרום בהם מאליו אבל אם דרוש פעולה נוספת של בעל בחירה להעביר בהם זרם הרי יואל שהחיבור של החוטים עדיין לא חידש בהם כלום שהלא מה ש"אח"כ יעבור בהם זרם על ידי פעולת אדם הוא נולד [דבר שהתחדש אח"כ], וכן מי שיעביר הזרם אינו נחשב בונה על עצם החיבור כיון שהוא לא עשה את החיבור. ע"כ הוא פירוש המילות.

כעת נעתיק דברי המאמר

אולם מאידך מבואר בחזו"א שמותר ללחוץ על פעמון כניסה לבית מצד פעולת החשמל, משום שאינו מתקיים מעצמו, ⁶ שכ' החזו"א שם בסוף מכתב ג' וז"ל ודוקא אם מכונת החשמל מסתובבת עכשיו בלי בעל בחירה, אבל אם האדם מסובב אין כאן בונה מצד החיבור, דמעשה בעל בחירה חשיב נולד וכו' ואי"ז חשיב חיבור עיי"ש. ולכאורה מאי שנא מהעמדת שעון שעשוי להתפרק מעצמו ואינו מתקיים, ואעפ"כ אסר, מפני שמעמיד הדבר על תכונתו, לבין לחיצה על פעמון שמבואר

שמותר כיון שאינו מתקיים מעצמו, אף שגם בזה מעמיד הדבר על מתכונתו לאותה שעה. [ומחייה החוט].

וי"ל דשאני שעון שבזמן שפועל ע"י הקפיץ פועל מעצמו בלא בעל בחירה, ומה שמפסיק מעצמו אי"ז צורת שימוש אלא קילקול, ואדרבא היה רוצה שיעבוד כמה שיותר, ממילא לא אכפת לן במה שהוא לשעה כמו שהאריך שם החזו"א, משא"כ בפעמון שכשמסתלק כוח הבחירה מיד מפסיק ובהפסקתו אינו קלוקל אלא צורת השתמשות, שהרי החזו"א כ' לבאר מדוע כל שימוש בחשמל חשוב תקיעה ולא שימוש, הטעם שבעצם מבחינת מעשה האדם בלחיצה על המתג נעשה תקיעה מושלמת ורק מטעם חשבון התשלומין האדם מפסיק הפעולה, ולכך הכיבוי הוא סתירה, ממילא כאן בפעמון שצורת השימוש של הכלי רק ע"י חיבור וניתוק תמידי, חשיב השתמשות.

ולפי"ז יש לחלק בין אופן שע"י שינוי הזרם בתרמוסטט יפעל מיד איזה כלי חשמל כמקרה וכדו', שזה לכאורה לא גרע מעריכת שעון, שלוקח חפץ דומם והופכו לפעיל, ומעמידו על תכונתו, לבין היכא שכל השינוי בכרטיס [גם אם יתן תועלת לאח"ז, (כדוגמא לעיל אות ב')] שבזה יש לדון א. מצד שזה תלוי בבעל בחירה ואינו מתקיים, כל רגע משתנה לפי המצב שסביבו ממילא חשוב ההשתמשות. [וכן ס"ל להגרש"א זצ"ל שגם לחזו"א אפי' סגירת מעגל גמור אם משתנה מיד לא חשיב בונה אלא משתמש, כפי שיבואר בענין מד מים א' בשעון א']. ב. שהתרמוסטט יש בו איזה זרם כל הזמן, ואף שנחשב בזמן זה 0, לצורך שימוש הכלי הגדירו הזרם הנ"ל כאפס, אבל וודאי שגם מחמת זרם זה נחשב התרמוסטט לכלי פעיל, שהרי אם ננתקו לגמרי מחשמל לא יהיה בכוחו לחוש בין חום לקור וכדו', ורק כשיש בו איזה זרם אפי' מה שנחשב כאפס יכול להרגיש, הרי שהכלי התרמוסטט פעיל וחי כל הזמן, רק שע"י החום וכדו' נתווסף בו זרם שלא גרם לעשותו כלי יותר, אלא רק השתמש בכלי הקיים ומימש את יכולות הכלי הנמצאים בו. וצ"ע.⁷

הנה ראשית תרגם דברי החזו"א על אופן שכל חיבור החוטים הוא מוחזק ומקוים על ידי בעל בחירה, כגון על ידי לחיצת פעמון, וכאמור החזו"א מדבר שהעצרת הזרם תגיע ע"י בעל בחירה, אבל החיבור עצמו קיים ועומד ללא בעל בחירה. אכן באמת אין זה נורא כ"כ, כי לדינא גם באופן שכל החיבור עומד רק ע"י בעל בחירה אין זה "בונה" לפי שכל שאין החיבור קיים מעצמו אינו חיבור.

והנה איך שיהיה זו סברא פשוטה שכל שקוים החיבור או הזרם דרוש לפעולת בעל בחירה אם כן אין כאן בניה בעצם חיבור החוטים שהרי בונה הוא חיבור ולא שאדם יאטרך להחזיק בידיו את הפרקים יחד, אולם הכותב לא הבין את הסברא ולכך יסד

שיש כאן איזה יסוד של שימוש ועל פי זה הבין שיש להתיר חיבור תרמוסטט אף שבכך יחודש זרם כל שהעצרת הזרם יכולה להיפסק על ידי צעל בחירה!]. [וכן בהמשך גם התיר מדי מים מחמת כן].

לפני שננסה לרדת להבנת קישור הדברים ולמשמעות הדברים נתמלאת את ההיתרים שבנה על סמך זאת בקטע הנ"ל ובהמשך דבריו שם,

א. אם התרמוסטט הוא מכני שעל ידי שגורם לו להתחבר הוא מחדש חיבור בין שני מתכות המוליך זרם לכרטיס יש מקום להתיר כיון שאין הזרם המתחדש על ידי חיבור זה גורם להתחדשות הפעלת המקרר, ואף שגורם לחידוש זרם בתרמוסטט וכתוצאה מכך לחידוש הפעלת קודים בכרטיס אשר מכוחם המקרר ימשיך לפעול ולא יפסק המנוע, מ"מ יש להתיר ורק שסיים על זה בלשון זו –

ביחס למקרר עם תרמוסטט מכני כשיש לו התקן שבת המוזכר לעיל, בזמן שהמנוע פועל מותר לפתוח, כיון שאינו עושה כל פעולה חשמלית ע"י הפתיחה, ובזמן שהמנוע מושבת אף שיתכן שע"י הפתיחה יעשה סגירת מעגל, מ"מ אין סגירה זו מעמידה המקרר על תכונתו, שהרי יתחיל לפעול בלא יחס לתרמוסטט, ועדיין צ"ע.

ב. אם התרמוסטט הוא דיגיטלי שאז אין חידוש של חיבור בין מתכות וכל הנושא הוא הגברת זרם בזה מותר הלכה למעשה כל שאין הגברת הזרם מחדשת הפעלת מקרר אף שמחדשת רשימה בכרטיס אשר יש לה השפעה על משך הפעלת המקרר.

עד כאן הדברים. והנה לגופו של הגברת זרם אכן הדברים לא מוכרעים כ"כ מתוך דברי החזו"א בספר ויש בזה דברים מפי השמועה ואין כאן המקום [אף שפשיטא שבחיובי כריתות כריך שיהיה מוכרע להתיר ואין די בזה שאין איסור מוכרע, ואי"ל לפנינו בזה] אבל אנו צאנו על הדימוי שלמד הכותב להתיר משום שתלוי בצעל בחירה!

והנה הבין הכותב [או שלא הבין] שכל שצעל בחירה משפיע על מצב הזרם נכלל במה שכתב החזו"א שאם [קיום עצם החיבור או] העצרת הזרם בחוטים תלוי ונדרש למעשה צעל בחירה לקיימו ולחדשו אין זה צונה. וכל הקורא משתומם היכן למד לבד זה? הלא אם עצם החיבור אין בכוחו להחזיק בלי מעשה מתחדש של צעל בחירה אכן אין כאן צניה וכן אם העצרת הזרם לא תגיע רק אם יחודש עוד מעשה צעל בחירה הרי אין בחיבור החוטים הכנה טבעית להעצרת הזרם בהם, אבל אם אכן חידש חיבור שעומד ללא שום כורך עוד במעשה צעל בחירה, והחשמל יעבור בהם מעצמו ויחדש פעולות בכרטיס, מה בכך שאח"כ יכול על ידי צעל בחירה להתבטל הלא כל צונה יכול להתבטל על ידי צעל בחירה וכל חיבור של חוטים יכול

להתבטל על ידי צעל בחירה, כי הנה כזכוכית ביד המזגג ברלכותו חוגג וברלכותו מגוגג וכו'. וכמדומה שהאריכות למותר.....

3. עתה נבוא להתייחס לעוד הערה שכתב הג"ל זו הוא טוען נגד הפתרון המקובל לחבר את המקרה לשעון שבת ולפוחו צעת שהשעון מופסק. ונעתיק דבריו:

3. גם הפתרון של שעון לא ברור לשיטתם. לסוברים שלדעת החזו"א אסור לחבר מעגל אף שכרגע אין בו חשמל, אלא אח"כ יהיה חשמל, כיון שמעמיד הדבר כראוי לקבל חשמל חשיב בונה, א"כ אסור לפתוח המקרה גם בזמן שהשעון מנתק המקרה, שהרי גם בזמן זה התרמוסטט נסגר ומתנתק ע"י הכנסת החום שהרי הוא תרמוסטט מכני, ממילא ע"י פתיחת המקרה בזמן שמנותק מחשמל, מחבר התרמוסטט ומעמידו ראוי לחשמל כשיתחבר הזרם אח"כ. אא"כ נדון מצד ספק פסיק רישיה ואינו מתכוין, שהרי אינו צריך החיבור הנ"ל, [חוץ מסמוך למוצש"ק]. אבל הרי ס"ל שא"א להסתמך על סברות אלו. הפתרון המושלם לעשות הנה תמלית דבריו הם שחיבור ב' המתכות של התרמוסטט יאסר אף בצעה שהשעון מנותק לאותם הסוברים [– דעת החו"ב וכדמטו כן משמיה דמרן ז"ל] שאין לחבר מתג גם כשלא עובר בו זרם. וכמה רחוק הדימוי, הלכא כאשר השעון מנותק הוא סתם חיבור של שני מזלגות מטלטלין שבדאי מותר אף אם יש מנגנון העתיד לחברם לאיזה חוטי חשמל, שהלא כעת לא יר כלום, ואינו דומה לחוטי חשמל המחוברים בחיבור שדינו כקרקע, שאז אמנם אין חיבור בפועל בין החוטים האלו לחוטים המעבירים את זרם אך כיון שהוא חיבור של פרחים שדינם כמחוצר לקרקע יש מקום לדון להחשיב את החיבור הזה לבנין משום שעל ידי חיבורם הם מוכנים לקבל הזרם צעת יחודש המנגנון המקשר לחוט שמביא החשמל.

וב' חילוקים יש כאן א. ששם הוא מחובר לקרקע שצתיקון כל שהוא חשיב בנין, וכאן הוא מטלטלין שרק ילירת דבר חדש בהם חשוב בנין. ב. ששם החוטים הם חלק ממבנה שרשרת החוטים ולכן הם נחשבים עומדים להעביר בהם זרם אף כשהמנגנון מנתקם, אבל שני מתכות שחיברם בפני עצמם כל שעדיין אינם מחוברים בפועל למערכת החוטים הכללית אין כאן שום חשיבות בעלמות חיבורם. ועוד שהנך ב' מתכות אין חיבורם עתיד להתקיים וכל שאנו דנים רק מלד החיבור [ולא מלד שינוי ממוות לחיים] וודאי לא חשיב חיבור אם אינו עומד להתקיים מעלמו. אלא שהכותב הלך בשיטה הידועה לומר שגם המחמירים לא הרויחו כלום שאז בין כך אין ענין להחמיר.

ג. נעתיק עוד מדברי הכותב בענין ספק [לשעבר] בפסיק רישא

דהנה דעת הט"ז (שט"ז) דמותר לסגור תיבה שלא רואים בה זבובים ואי"צ לחזר אחריהם, ויש מהאחרונים דפליגי עליה וס"ל דהוי בכלל ספק דאורייתא, כיון דהוי ספק דלשעבר ולא דמי למה דמותר לגרור ספסל שהספק לעתיד, ובביאור הדבר כ' בבה"ל ב' חילוקים א. שהחילוק בין תיבה לספסל, הוא אם הספק על עצם המעשה, כסגירת התיבה שהספק האם הסגירה אסורה, משא"כ בספסל אין שאלה על הגרירה אלא על מה שנפעל מהגרירה ולכך חשיב כספק להבא, וא"כ ה"ה בעניננו הספק אינו בפתיחת המים אלא מה שנפעל מהפתיחה.

ב. למסקנת הבה"ל החילוק אם הספק יתברר רק אחר המעשה או קודם, דומיא דלקיטת ענבים מהדס, שרק במשך היום יתברר אם יש לו צורך למצווה בהדס שקטם, וכן בגרירת ספסל רק אחר שיגרור יתברר אם עשה חריץ. ולכאורה הכא נמי י"ל הוי כספק דלהבא, שהרי לכאורה יש להעיר מדוע חלוק תיבה מספסל, שהרי כמו שלגבי תיבה הוא ספק לשעבר כיון שאפשר לעיין בתיבה, ה"ה לענין גרירת ספסל, אילו נדע את משקל הספסל ואת סוג העפר נדע לשאר האם יעשה חריץ וממילא גם זה ספק לשעבר, וגרע מלקיטת ענבים ששם הספק יתברר רק להבא, אלא בהכרח שלא כל אפשרות בירור מדעי התורה מחייבת לבדוק קודם, ולכך בתיבה שזה דבר רגיל לבדוק, והוא ספק אצל כל אדם, הוי שפיר בכלל ספק לשעבר שאפשר לבררו, משא"כ בספסל שהבירור הוא ע"י איזה חישובים, אי"צ בכלל ספק אלא אזילנן בתר מה שמסתבר לאדם, וא"כ בעניננו נמי כיון שא"א לברר מתי דליקת הלדים, שהרי גם כשנדלקים אין העין קולטתם, אלא ע"י בדיקה מדעית אי"צ בכלל ספק לשעבר.

הנה לנו היתר חדש מצית מדרשו! כל ספק שלא ניתן לבררו אצל כל אדם אינו בכלל ספק פסיק רישא, וכל זאת משום הקושיא שגם בגרירת ספסל הלך אס היי יודעים מתחילה את כוזה הספסל וכו' היו יודעים האם יאז מפעולה זו חרישה או לא.

ואמנם כל דר דעת מצין שחילוק זה לא יתכן שהלכא הציאור הלכה מחלק כאן חילוק למדני בין ספק לשעבר לספק להבא, ולא בין ספק שצירורו אצל כל אדם או אצל מדען, רק שהתירוץ על הקושיא הוא אכן כמו שהתחיל הכותב שכיון שאין אורה לדעת ולברר הנתונים לכן אורת הספק הוא מה יהיה תולאת הפעולה ואין שם הספק איזה סוג כוזב או איזה סוג ספסל האדם גורר, אצל צנידונינו אין שום ספק על הפעולה שידוע שפעולת פעולה של סיבוב גלגל אלא שיש ספק באיזה מעלה הגלגל אחוז כעת ועוד ספק מתי לאחרונה נדלק הלדים – [הגורות] ואף אם אכן לא ניתן לברר זאת אך ספק זה אינו יכול להיות ספק על תולאת הפעולה שהלכא מהות הספק הוא ענין קדום במציאות שאיננה שייכת לפעולה, ולכן הדבר פשוט שזהו ממך נידון הציאור הלכה צדין ספק פסיק רישא לשעבר.

כל זה צמה שנוגע להבנת דברי הציאור הלכה כפשוטם. אך לעניננו צכלל נראה שהוא דבר הניתן לברר ואין צריך מדענים שהלכא יכול לברר צכלל זה אצל תאגיד

המים באיזה שעה נדלק המונה שמראה שהלך פגש את החוט זהב ואז יעשה חשבון פשוט כמה מים הוא השתמש מאז וידע מתי יפגשו בפעם הבאה וכן יחשבו לפי קצב הזמן של דליקת הלדים מתי ידלק בפעם הבאה, ואמנם זה חשבון קצת מסובך אבל אין זה ענין למדענות אלא לחשבון! וכן פשוט שגם לפי ההגדרה הראשונה של הביאור הלכה חשוב באופן זה ספק פסיק רישא לשעבר, וכל לומד יכול לעמוד על כך אלא שכיון שההגדרה הראשונה של הביאור הלכה הוא דבר המאריך קצת התבוננות אין זה המקום לדבר הענין. שאנו הבאנו רק דברים שאינם מאריכים עיון.

סוף דבר: יכולנו להאריך עוד בטעויות והבנות שטחיות שיך במאמר אך המלע קצר מהשתרע, ועל פי דוגמיות אלו יבין הקורא את רמת ההבנה של הכותב שהלעתינו שיפנה למקצוע לצורות שאכן בזה הוא מאטיין אבל את פסק ההלכה ישאיר לתלמידי חכמים שלנים בעומקם של הסוגיות. מעתה כל בר דעת מבין את חרדתו של מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א שאם נמסור את ההוראה ופסיקתה לרמת הבנה כזו אבדנו, ומה נאמר בהלכות שבת החמורים ובעניינים כה דקים.

נסיים בדברי ריש גלותא מרן הגר"א ל שטינמן שליט"א שאמר לאחר שקרא את הדברים בתל תלפיות בלשון זו "אני כבר רואה את המטוס שלי בנזין שיטיסו ע"ס היתירים כאלה בשבת, והוסיף, כך הייתה תחילת דרכם של הרפורמים".